

بازنمایی آسیب‌های اجتماعی در سریال‌های تلویزیونی (تحلیل محتوای سریال‌های شبکه سیلان اردبیل در طی سال‌های ۹۵-۱۳۸۵)

محمدباقر سپهری^۱

تاریخ دریافت مقاله: اسفند ۹۶ تاریخ پذیرش نهایی: اردیبهشت ۹۹

چکیده

مقاله حاضر با هدف مطالعه آسیب‌های اجتماعی بازنمایی شده در سریال‌های شبکه سیلان در طی روندی ده ساله (۱۳۹۵-۱۳۸۵) به انجام رسیده است. مبنای کار براساس روش تحلیل محتوا است که سیر یک موضوع مشخص (آسیب‌های اجتماعی) را در قالبی معین از ساختار رسانه‌ای (سریال‌های تلویزیونی) دنبال کرده است. سریال‌ها بر این اساس مدنظر قرار گرفته که آیا آیین‌وار به بازتاب و انعکاس واقعیت‌های جامعه اردبیل پرداخته یا این که قسمتی از واقعیت را برش زده و با ارایه تصویری برساخت‌گرایانه از زندگی مردم، ایماژهای ارایه شده، با واقعیات موجود در جامعه زاویه داشته است. مهم‌ترین یافته‌های پژوهش نوع بازنمایی رسانه‌ای در سریال‌های شبکه سیلان را مشخص می‌کند: مهم‌ترین آسیب‌های اجتماعی بازنمایی شده، اختلافات خانوادگی و مشکلات زنان می‌باشد. مردان بیش از زنان در معرض آسیب بوده اند با اینحال مردان بعنوان عاملان آسیب‌ها نیز بازنمایی شده‌اند. عدم کارایی خانواده مهم‌ترین عامل ایجاد آسیب‌ها معرفی شده است یافته‌ها نشان می‌دهد که شبکه سیلان در بازنمایی آسیب‌های اجتماعی اردبیل، در برخی صحنه‌ها، بازنمایی از نوع واقعی بوده که از جمله آنها مشکلات زنان، مشکلات خانوادگی، خشونت، ارایه الگوهای اصلاحی مناسب، افزایش آسیب‌های اجتماعی، تاکید بر تعامل و گفتگو برای منعطف کردن رفتارهای جامعه هستند و در برخی دیگر بازنمایی از نوع برساختی و فراواقعی بوده است. بازنمایی برساختی آسیب‌پذیری مردان و مسکوت ماندن زنان در این زمینه، آسیب‌پذیری طبقه متوسط در حالیکه طبقات پایین بیش از سایر طبقات در معرض آسیب قرار دارند، از جمله موارد مهم قابل ذکر هستند.

واژه‌های کلیدی: بازنمایی، آسیب‌های اجتماعی، سریال‌های تلویزیونی، تحلیل محتوا، شبکه سیلان اردبیل.

۱- دکتری رادیو، تلویزیون و سینما، پژوهشگر حوزه رسانه، اردبیل، ایران، (نویسنده مسئول)، پست الکترونیک mohammadbagher.sepohri@yahoo.com

مقدمه

در میان رسانه‌ها، تلویزیون قدرتمندترین و پرمخاطب‌ترین رسانه‌ای (پورسیف، ۱۳۹۵) است که در امر فعالیت‌های رسانه‌ای مسیر منسجم اما پرتلاطمی را با توجه به رقابتی سنتی و مدرن می‌پیماید. در چنین وضعیتی تلویزیون برای سرپا ماندن و از دست ندادن مخاطبان بیشمار خود از قالب‌های متنوع در برنامه‌های خود بهره می‌گیرد و با ایجاد تنوع موضوعی و برنامه‌ای در پی بازنمایی جامعه در برآیند رسانه‌ای خود است. تلویزیون دارای قالب‌های متنوعی همچون نمایش، گزارش، میزگرد، فیلم و سریال می‌باشد که سریال یکی از پرمخاطب‌ترین و محبوب‌ترین ژانرهای تلویزیونی بشمار می‌رود. پژوهش‌ها نیز میزان بالای مخاطب سریال‌های تلویزیونی را تایید می‌کنند. نتایج نظرسنجی‌ها اقبال عمومی نسبت به سریال‌ها را نشان می‌دهند. طبق نظرسنجی‌ها میزان تماشای سریال در طی سال‌های ۸۵ تا ۹۵ از جمله برنامه‌های پرمخاطب بوده است.

سریال‌ها با توجه به ادامه‌دار بودن، می‌تواند مخاطبانش را در طی زمانی چندماهه یا حتی چندین سال مشتری تلویزیون نماید. هرچند که سریال‌ها دارای نقش تفریحی و سرگرمی هستند اما نقش آموزشی آن نیز مهم بوده و در راستای ذهنیت‌دهی به جامعه قدرت فراوانی دارند. در سریال‌های تلویزیونی با توجه به مطرح شدن موضوعات روزمره زندگی انسان‌ها، اتفاقات و رخداد‌های طبیعی یا خارق‌العاده، آسیب‌ها و تهدیدها و یا فرصت‌های پیش‌رو برای نقش‌آفرینان دارای جذابیت بوده و مخاطبان را مشتاق به سیر تلویزیون و سریال می‌کند. یکی از موضوعات مهم و حساسی که سریال‌ها دارای پتانسیل پرداخت به آنها هستند، آسیب‌های اجتماعی است. آسیب‌های اجتماعی چراغ خطری است که نشان از نقایص یا کمبودهای جامعه دارد و معمولاً دارای علل و عوامل مختلف است. گسترش آسیب‌های اجتماعی از جمله مسایل اجتماعی عمده‌ای است که امروزه بسیاری از جوامع را که خصوصاً درگیری‌های سنت و مدرنتیبه در آنها تمامی ندارد و بسیاری از آسیب‌های اجتماعی هم بخاطر همین سیر تحول می‌باشد، گریبان‌گیر آنها شده است.

(فکوهی، ۱۳۹۵). آسیب‌هایی همچون فقر، سرت، خشونت، طلاق، اختلافات خانوادگی، مواد مخدر از جمله مواردی هستند که سریال‌های تلویزیونی قابلیت پرداخت به آنها را داشته و اقبال عمومی مخاطبان نیز حاکی از علاقه آنها به چنین ژانرهایی است. بنابراین شناخت و آرایه راهکار برای کاهش یا از بین بردن آسیب‌های اجتماعی باید از طریق نهادهای مختلف اجتماعی صورت گیرد که نهاد رسانه و خصوصاً تلویزیون می‌تواند نقش مهمی در شناساندن و بازتاب آنها در جامعه داشته باشد. در واقع تلویزیون با برجسته کردن آسیب‌های اجتماعی در موقعیت‌های مختلف زندگی مردم با آرایه راهکارهایی در پی کاهش آن برآمده و با ایجاد چارچوبی مناسب در جهت رفع و حل آن برآید چراکه ذهنیت مخاطبان و آگاهی‌های بدست آمده توسط آنها از همین رسانه به واقعیت می‌پیوندد.

از آنجا که فیلم و {سریال} در هر جامعه‌ای برآیند واقعیت‌های اجتماعی همان جامعه است. بنظر ژاروی برای نفوذ به لایه‌های درونی یک جامعه به غیر از تحقیقات میدانی، هیچ چیز به اندازه مطالعه و تحلیل فیلم و سریال‌هایی که در همان جامعه تولید می‌شود، ارزشمند نیست (Jarvie, 1998, p 58). سریال‌ها از مهمترین نظام‌های فرهنگی-زبانی است که می‌توان از طریق آن به واقعیت‌های جامعه هدف نزدیک شد و آنها را فهمید. لذا هدف مقاله، بررسی بازنمایی کلی آسیب‌های اجتماعی در سریال‌ها در طی ده سال اخیر است که از طریق شبکه سبلان پخش شده‌اند. در واقع این مقاله به دنبال بررسی و پاسخ به این سوال است که در طی دوره زمانی ده ساله (۱۳۹۵ تا ۱۳۸۵) کدام آسیب‌های اجتماعی به چه میزان و چگونه به تصویر کشیده شده‌اند تا دریابیم که سریال بعنوان یک ژانر اثرگذار تا چه حد توانسته مسایل و مشکلات جامعه اردبیل را برجسته ساخته و چه راهکارهایی برای کاهش آنها آرایه کرده است.

پیشینه تحقیق

پژوهش "نقش وسایل ارتباط جمعی در پیشگیری، بروز و کنترل آسیب‌های اجتماعی" توسط فوزیه شهاب

اهمیت آثار سینمایی را در فرایند اجتماعی شدن افراد جامعه بازگو کرده و نشان داده چگونه فعالیت‌های عملی و آفرینش‌گری انسان‌ها با ساختارهای اجتماعی دارای ارتباط متقابل است.

پژوهش "شناسایی و بررسی اولویت‌های آسیب‌های اجتماعی در استان اردیبل و راهکارهای رسانه‌ای کنترل، پیشگیری و مقابله با آن از دیدگاه صاحب‌نظران" توسط ریاب مومن‌مقدم برای صداوسیما مرکز اردیبل در سال ۱۳۹۴ انجام شده است. هدف پژوهش شناسایی و بررسی اولویت‌های آسیب‌های اجتماعی در استان اردیبل و ارایه راهکارهای رسانه‌ای بوده است. روش تحقیق در این پژوهش از نوع کیفی و توصیفی و روش جمع‌آوری داده‌ها کتابخانه‌ای و مصاحبه نیمه ساختار یافته است. از تحلیل داده‌ها و مصاحبه‌های صورت گرفته، ۸ مورد از آسیب‌های اجتماعی استان اردیبل عبارت بودند از: ۱- نزاع و درگیری فردی ۲- خرید و فروش و حمل و نگهداری مواد مخدر ۳- مزاحمت برای نوامیس و اعتیاد سنتی ۴- سرقت قطعات خودرو ۵- بیکاری ۶- تصادفات و تخلفات راهور ۷- روابط نامشروع ۸- جرائم مالی و اقتصادی؛ بر اساس یافته‌هایی که این پژوهش دارد این است که اولین و مهمترین وظایف رسانه در مقابله با آسیب‌های اجتماعی ارتقاء آگاهی‌های انسانی است و شگرد رسانه در کنترل غیر رسمی آنها است. رسانه ملی با آفرینش تعلق اجتماعی و استحکام پیوندهای اجتماعی و سرمایه اجتماعی می‌تواند به این مهم دست یابد. در این راستا راهکارهای رسانه‌ای پیشگیری، کنترل و مبارزه با این آسیب‌ها به صورت پیشنهادی برنامه‌ای در ساختار و قالب‌های تلویزیونی و رادیویی و با توجه به نوع برنامه‌ها و قابلیت‌ها و نوع مخاطبان برنامه‌های رسانه استانی (صدا و سیمای مرکز اردیبل) ارائه شده است.

در یک جمع‌بندی کوتاه آنچه که از مطالعه پژوهش‌ها که مرتبط با پژوهش حاضر هستند، بدست آمد این است که با آنکه در حوزه آسیب‌های اجتماعی پژوهش‌هایی صورت گرفته اما خط مشی آنها، گفتمان حاکم بر آنها و تئوری‌ها و منابع مورد استفاده یا مرتبط

برای مرکز پژوهش سازمان صداوسیما در سال ۱۳۸۹ به انجام رسیده است. هدف اصلی پژوهش تعیین نقش صداوسیما در بروز، کنترل و پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی در ایران و راهکارهای لازم برای آن است که با بهره‌گیری از دو روش اسنادی و مصاحبه نیمه ساخته شده انجام شده و طی آن با ۱۷ نفر از کارشناسان مصاحبه شده است. از مهمترین یافته‌های آن عبارتند از: بیشترین توان رسانه ملی باید صرف پیشگیری شود. در رادیو و تلویزیون باید به جای توصیف آسیب‌های اجتماعی، به تحلیل و معرفی پیامد آسیب‌ها پرداخت. مهارت‌های زندگی بویژه به کودکان، نوجوانان و جوانان آموزش داده شود. مهارت‌های فرزندپروری به والدین آموزش داده شود. چهره‌سازی و شخصیت‌پردازی فرد آسیب دیده (برای مثال معتاد) در سریال‌ها و فیلم‌ها با نظر کارشناسی و افراد متخصص صورت گیرد. از برنامه‌سازان متخصص استفاده شود. رسانه ملی با بهره‌گیری از شگردهای تبلیغی و آفرینش‌های هنری از طریق اطلاع‌رسانی، آگاه‌سازی، هشیارسازی و آموزش می‌تواند در کنترل و پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی مؤثر واقع شود.

پژوهش "بازنمایی آسیب‌های اجتماعی در آثار سینمایی رسول ملاقلی‌پور" بعنوان پایان‌نامه کارشناسی ارشد در دانشگاه آزاد اسلامی توسط محمدصادق قاسمی در سال ۱۳۹۱ به انجام رسیده است. هدف از پژوهش، مطالعه و بررسی آسیب‌های اجتماعی در آثار سینمایی ملاقلی‌پور است که پژوهشگر با متمرکز شدن بر فرایند آسیب‌شناسی اجتماعی و مطالعه خاستگاه اختلال‌ها، بی‌نظمی‌ها و نابسامانی‌های اجتماعی سعی در بررسی رویکرد فیلمساز و الگوی ذهنی وی بوده است. این پژوهش، کیفی و از روش اسنادی و تکنیک تحلیل محتوای فیلم بهره گرفته است. طبق یافته‌های تحقیق، پژوهشگر تاثیرپذیری فیلمساز از شرایط آنومیک و نابهنجار اجتماعی - اقتصادی جامعه خود را تایید می‌کند و با ارایه مفاهیمی چون همدردی، همدلی، هم‌زبانی، گفت و گو، عشق و محبت را در قاب تصویر مورد توجه و تامل قرار داده است. این پژوهش نقش و

دارند و می‌توانند تمامی رفتارها را هدایت کنند. این عده بر سازوکارهایی چون هدایت از راه دور، آدمک‌سازی، اثر بلع و بویژه تأثیر بازتاب‌های شرطی تأکید می‌کنند و معتقدند که درونی کردن هنجارها، موجبات فراهم آمدن آشتی انسان با خواست جامعه می‌شود (خوشفر، ۱۳۸۷).

در میان رسانه‌ها، تلویزیون جامع‌ترین و جذاب‌ترین وسیله ارتباط جمعی است که هم امکان حضور و پخش آن در همه جا، و هم ماهیت آن در مقابل دیگر رسانه‌ها اهمیت دارد. توانایی‌ها و قابلیت‌هایی که تلویزیون از ابعاد فناورانه برخوردار است چنان است که در مقایسه با رسانه‌های دیگر، قادر است متونی نزدیک و مشابه زندگی واقعی انسان‌ها ارائه کند و به این دلیل تصاویر تلویزیونی، مخاطب را به مشارکت کامل بر می‌انگیزد (کازنو، ۱۳۸۷، ص ۴۷). قدرت و تأثیر تلویزیون باعث شده تا این رسانه در ارتباط خود با جامعه از چارچوبی بنام بازنمایی رسانه‌ای استفاده کند. چارچوبی که ادعا دارد تلویزیون نه تنها انعکاس واقعیت و بازتاب جامعه نیست بلکه رویکردی کمتر واقع‌گرایانه دارد که معانی را می‌سازد و واقعیت را بصورت رمز درآورده و به صورت نمادین و نه مبتنی بر واقعیت، انعکاس می‌دهد و این عمل معنا سازی را به واسطه نظام‌های بازنمایی مفاهیم، نشانه‌ها، زبان و گفتمان انجام می‌دهد (Hall, 1997). یکی از واقعیت‌های رسانه‌ای در عرصه بازنمایی، نقش و کارکرد استراتژیک درام‌های دنباله‌دار تلویزیونی است امروزه در شبکه‌ها و سازمان‌های بزرگ تلویزیونی جهان، سریال‌ها از یک کالای صرفاً تجاری و سرگرم‌کننده فراتر رفته‌اند و به ابزارهایی برای انتشار و آموزش سبک زندگی، مکاتب فکری و ایدئولوژی‌ها و بازسازی تاریخ تبدیل شده‌اند که در چارچوب رویکرد بازنمایی قرار می‌گیرند.

نظریه بازنمایی

از نظر ریچارد دایر مفهوم بازنمایی در رسانه‌ها عبارت است از "ساختی که رسانه‌های جمعی از جنبه‌های مختلف واقعیت مثل افراد، مکان‌ها، اشیاء، هویت‌های

نیستند و یا منابع مشابه در اغلب پژوهش‌ها مشاهده می‌شود که آسیبی بر پیکره پژوهش کشور محسوب می‌شود. مواردی هم که در ارتباط با حوزه رسانه و آسیب‌های اجتماعی به نگارش درآمده اغلب مطالب کلیشه‌ای هستند. مشکل دیگری که پژوهش‌ها با آنها مواجه بوده‌اند، عدم همکاری مسئولانی است که در نهادهای رسمی مسئولیت دارند که آسیب‌های اجتماعی در حوزه آنها قرار دارد و از طرف دیگر در برخی موارد امنیتی کردن این مسایل باعث شده تا آسیب‌ها گسترده‌تر شوند و کتمان و رسانه‌ای نکردن آنها آسیبی به مراتب خطرناکتر از آسیب‌های دیگر باشد. نهایتاً این پژوهش در نظر داشت تا با توجه به رویکرد بازنمایی رسانه‌ای که در آن مدعی است تمامی واقعیت‌ها انعکاس نمی‌یابد بلکه برساخت اجتماعی واقعیت تأثیر می‌گذارند و با تأکید بر ساخت رسانه‌ای واقعیت که بازنمایی معنی می‌شود در پی نشان دادن این بود که آیا آنچه در جامعه جریان دارد در سریال‌های تولید و پخش شده در شبکه سیلان نیز وجود دارد. آیا شبکه سیلان به مثابه آینه واقعیت‌های اجتماعی را انعکاس داده یا برساختی اجتماعی از واقعیت ارایه داده که با واقعیت‌های اجتماعی جامعه اردبیل همخوانی ندارد. جسارت پرداختن با این شیوه یکی از مزیت‌های مهم مقاله است که پژوهش‌های دیگر فاقد آن است یا با ملاحظه‌کاری فراوانی روبروست.

رسانه‌ها و آسیب‌های اجتماعی

در عصر ارتباطات، وسایل ارتباط جمعی پیچیده‌ترین و کارآمدترین وسایل انتقال و القای افکار و اندیشه‌ها هستند که بدنال تسخیر نرم و آرام جوامع هستند. طی دهه‌های اخیر توسعه و رشد تکنولوژی ارتباطات و اطلاعات، پیچیدگی و کارآمدی این ابزار را افزایش داده و از طرف دیگر، توسعه و پیچیدگی جوامع بشری، حیات رسانه را در عرصه مناسبات و فعالیت‌های اجتماعی غیرقابل اجتناب کرده است. ژان کازنو درباره وسایل ارتباط جمعی می‌نویسد: این اندیشه در نظر مردم رواج یافته است که وسایل ارتباط جمعی قدرتی فوق تصور

همخوانی دارد. شوتر معتقد است تمام حقایق از حقایق بیرونی و خارجی مشتق می‌شوند و محصولی از گزینش بین یک بافت جهان‌شمول هستند که این گزینش از طریق فعالیت‌های اذهان صورت می‌گیرد (Rojek, 2007). بنابراین حقایق فوق همواره در معرض تفسیر قرار دارند و حتی گاهی اوقات با انتزاع ساختگی از بافت خود متمایز می‌شوند یا به عنوان وضعیتی ویژه یا خاص تصور می‌شوند. در هر کدام از این حالت‌ها، فاکت‌ها افق‌های معنایی درونی و بیرونی خود را حمل می‌کنند. این دیدگاه شوتر همانند نگاه گودمن است. از نظر گودمن "جهان برساخته اجتماعی است که از طریق اشکال مختلف دانش، از دانش‌روزمه گرفته تا اشکال متفاوت علم و هنر ساخته می‌شود" (Flick, 2005, p. 31). بنابراین واقعیت همیشه چیزی در ارتباط با دنیا است و علیرغم این که جهان مادی به شکل خودبسنده وجود دارد، اما همیشه بواسطه دیدگاه‌های مختلف و ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی شکل می‌گیرد. ساخت اجتماعی واقعیت بر نقش عوامل زمینه‌ای در شکل دادن به شناسایی سوژه‌ها از جهان مادی متکی است. عوامل زمینه‌ای در قالب ایدئولوژی، اراده معطوف به قدرت، خواسته‌ها و امیال گروهی و بسیاری از مولفه‌های دیگر نمود می‌یابند و آنچه از واقعیت شکل می‌گیرد را در چارچوب امری برساختی ارایه می‌دهند. بنابراین "چیزی به نام تجربه خالص، عریان و عینی درباره جهان واقعی وجود ندارد و با وجودی که دنیای عینی وجود دارد اما قابلیت درک آن به نظام‌هایی مانند زبان بستگی دارد" (استریناتی، ۱۳۸۴، ص ۱۵۳).

بازنمایی از ساختارهایی چون واژه و لغت فراتر می‌رود و سوالی مطرح می‌کند مبنی بر اینکه چگونه گروه‌ها و آنچه که در رسانه وجود خارجی پیدا می‌کنند، به وسیله تولیدات رسانه‌ای بازنمایی شده است؟ این سوال به چگونگی رسانه‌ها و ژانرهای مختلف آن ربط دارد و در عین حال معانی یا اثرات ضمنی سیاسی وسیعی را با خود به همراه دارد. در واقع، بازنمایی تصویری از واقعیت بیرونی را دستکاری شده به مخاطب تحویل می‌دهد. بازنمایی همه امور جهان را کپی‌برداری از واقعیت

فرهنگی ایجاد می‌کنند. تجلی بازنمایی‌ها ممکن است به صورت گفتاری، نوشتاری یا تصاویر متحرک باشد" (آذربخش، ۱۳۹۲، ص ۸۷).

از آنجایی که توانایی به تصویر کشیدن تمامی جهان با توجه به پیچیدگی‌هایش امکان‌پذیر نیست برای همین "ارزش‌های خبری، فشارهای پروپاگاندایی، تهییج، تقابل معنا در قالب مجموعه‌ای از پیچیدگی‌های فنی و محتوایی ارایه می‌شوند که بر این اساس، بازنمایی عنصری محوری در ارایه تعریف از واقعیت محسوب می‌شود" (Watson and Hill, 2006, p. 248).

حال، بازنمایی را بخشی از چرخه فرهنگی می‌داند که معنا و زبان را به فرهنگ ربط می‌دهد (Hall, 1997). وی بازنمایی را در سه دسته بازتابی، تعمدی و برساختی قرار می‌دهد. رویکرد انعکاسی یا بازتابی تاکید دارد که دوربین در حال نشان دادن واقعیت است. قدرت فهم و درک واقعیت وجود دارد و چیز ناملموسی در جهان خارج وجود ندارد. رویکرد تعمدی که می‌گوید هیچ عمل بازتابی از جهان خارج وجود ندارد و آنچه دوربین نشان می‌دهد اراده و قصد مخفیانه‌ای است که در پشت تصاویر پنهان شده است. و رویکرد برساختی معتقد است که دوربین منعکس‌کننده واقعیات نیست بلکه در پی ایجاد نمایشی از واقعیت است. طبق این رویکرد، سیاست‌های نمایش‌دهنده و صاحب رسانه‌ها تعیین‌کننده تصاویر و شیوه‌های به تصویر درآوردن گروه‌های خاص است.

بنظر حال رویکرد سوم با ویژگی عمومی و اجتماعی زبان انطباق دارد. بر این اساس، چیزها معنای خودبسنده‌ای ندارند بلکه انسان‌ها، معانی را می‌سازند و این عمل را بواسطه نظام‌های بازنمایی مفاهیم و نشانه‌ها انجام می‌دهند. این رویکرد، وجود جهان مادی را انکار نمی‌کند ولی اعتقاد دارد که آنچه حامل معنا است جهان مادی نیست بلکه نظام زبانی است یا نظامی که انسان‌ها برای بیان مفاهیم از آنها استفاده می‌کنند، حامل معنا هستند که با بحث آلفرد شوتر درباره عدم وجود حقیقت بصورت ناب و سرراست

می‌کند، برای کسانی که مستعد ارتکاب جرم هستند، نوعی آموزش ترفندها و مهارت‌های ارتکاب جرم محسوب می‌شود (امجدیان، ۱۳۹۵، ص ۱۶). نمایش مداوم خشونت و جرم در رسانه‌های تصویری باعث بی‌تفاوتی انسان‌ها و کرخت شدن آنان می‌شود.

اگر ناهنجاری در نظر افراد جامعه، امری زشت و غیرمنطقی جلوه کند، میزان ارتکاب انحراف اجتماعی و خروج از هنجارهای جامعه کاهش خواهد یافت؛ اما انعکاس پی‌درپی کجروی‌های اجتماعی در تلویزیون باعث کاهش نفرت از انحرافات و عادی شدن ناهنجاری در جامعه می‌شود، زیرا فرد درمی‌یابد که هنجارهای اجتماعی که به نظر وی غیرقابل تخطی بودند، قابل شکستن و تخلف هستند، از اینرو، انگیزه ارتکاب جرم در فرد تقویت می‌شود. ذکر انواع انحرافات از رسانه‌ها و اعلام رشد سرسام‌آور آن، منجر به ایجاد روحیه سوءظن و شک نسبت به سایر افراد جامعه می‌شود و اعتماد اجتماعی را تضعیف می‌کند که در نتیجه، مشکلات عدیده‌ای را در مراودات اجتماعی ایجاد خواهد کرد. شبکه‌های تلویزیونی از طریق تبلیغات گسترده تجاری، در واقع تمایل به کالاپرستی و مصرف‌زدگی و گرایش به زیاده‌خواهی را تشدید می‌کنند و بنوعی، موجب از بین رفتن تعادل روانی انسان‌ها می‌شوند (نیرومند، ۱۳۹۱). برخی از شبکه‌ها خصوصا در قالب سریال‌ها با ارائه تصاویر تحقیرآمیز از نظام عدالت‌کیفری، تأثیر کنترل بیرونی (پلیس و دستگاه قضایی) را کاهش می‌دهند.

بنابراین رسانه‌ها و خصوصا تلویزیون در هر جامعه‌ای که فعالیت کنند می‌توانند بعنوان آینه‌ای از آن جامعه باشند تا به انعکاس واقعیت‌های موجود در آن جامعه دست زنند یا این که با برشی از واقعیت موجود در جامعه در پی برساختن آنچه که از واقعیت تعریف کرده‌اند، به مخاطبان تحمیل کنند.

روش پژوهش

برای بررسی محتوای پیام‌های موجود در یک متن می‌توان از روش تحلیل محتوا استفاده کرد. در این

می‌کند و در این میان محتوا و پیام ارایه شده، کپی شده از کپی واقعیت است؛ در این میان، رسانه‌ها زبان ارائه‌بازنمایی از واقعیت را یدک می‌کشد و از خصیصه مهمی همچون چندزبانی برخوردار است. مثلا رسانه تلویزیون، هم از تصویر برخوردار است و هم از صدا. برای همین هم با زبان تصویر و هم با زبان گفتار و با ترکیب آنها می‌تواند به بازنمایی واقعیت بپردازد. یکی از مسایل پر رمز و راز دنیای امروز، آسیب‌های اجتماعی است که گریبانگیر جوامع شده و رسانه‌ها را با چالش مواجه ساخته است. چالشی که در رموز بازنمایی شده رسانه‌ها یا بازتابی از واقعیت جامعه و یا برساختی از آن می‌باشد.

آسیب‌های اجتماعی در آینه تلویزیون

در حوزه آسیب‌های اجتماعی، رسانه‌ها تأثیر و کارکردهای مثبت و منفی فراوانی دارند. در میان رسانه‌ها، تلویزیون با آگاه‌سازی و اطلاع‌رسانی در زمینه وقوع جرایم و انحرافات اجتماعی در پیشگیری و کنترل انحرافات اجتماعی نقش مؤثری ایفا می‌کنند. تلویزیون به مثابه یکی از متولیان سلامت در جامعه، نقشی مهم در آموزش مهارت‌های زندگی به افراد جامعه و توانمندسازی آنان دارد. مهارت‌های زندگی، هم بعنوان یکی از راهکارهای ارتقای سلامت روانی و هم بعنوان ابزاری برای پیشگیری از آسیب‌های روانی - اجتماعی مبتلا به جامعه نظیر اعتیاد، خشونت، خودکشی و موارد مشابه قابل استفاده‌اند.

البته رسانه‌ها با وجود کارکردهای مثبت در زمینه اطلاع‌رسانی، پیشگیری از جرم و دادن آگاهی به مردم، دارای کارکردهای منفی نیز هستند. رسانه‌ها بویژه تلویزیون، با تولید برنامه‌های جنایی باعث می‌شوند تا مخاطبان با قهرمان جنایی، احساس همدلی کنند که گاه این احساس به هویت یگانه منتج می‌شود و در اثر این حرکت ذهنی، مخاطب آن قهرمان را به عنوان الگو و مرجع برمی‌گزیند و جنایت او را ارزشی مثبت تلقی می‌کند. ذکر جزئیات رفتارهای جنایی و شیوه‌هایی که مجرمان برای ارتکاب جرم از آن استفاده

متغیر بود برای اینکه سهم متعادل برای هر سریال در نظر گرفته شود از نمونه‌گیری سهمیه‌ای استفاده شد که شامل ۴۹ قسمت شد و نمونه بدست آمده از ضریب کوکران بیش از ۸۰۰ نمونه شد که طی کدگذاری صحنه‌های انتخابی، در نهایت ۸۸۱ صحنه مورد کدگذاری قرار گرفت.

در مقاله حاضر برای محاسبه ضریب قابلیت اطمینان، ۲۰ درصد از مطالب مورد بررسی (تقریباً ۱۸۰ صحنه) انتخاب و توسط دو کدگذار مجدداً کدگذاری شدند. سپس اعداد به دست آمده از درصد توافق مشاهده شده و درصد توافق مورد انتظار در فرمول ویلیام اسکات گذارده شد. نتایج نشان داد که میزان دو کدگذاری رقم ۹۵ درصد را نشان می‌دهد که حاکی از قابلیت اعتماد و اطمینان آن است.

متغیر اصلی مورد بررسی آسیب اجتماعی است که به هر نوع عمل فردی یا جمعی اطلاق می‌شود که در چارچوب اصول اخلاقی و قواعد رسمی و غیررسمی جامعه قرار نمی‌گیرد و در نتیجه با منع قانونی و یا قبح اخلاقی و اجتماعی روبه‌رو می‌گردد. به همین دلیل کجروان سعی دارند کجروی‌های خود را از دید ناظران، قانون اخلاق عمومی و نظم اجتماعی پنهان سازند. زیرا در غیر اینصورت با پیگرد قانونی، تکفیر اخلاقی و طرد اجتماعی مواجه می‌شوند (ستوده، ۱۳۸۹). توجه به این نکته مهم است که مسئله اجتماعی بستر ساز آسیب اجتماعی است، مثلاً طلاق یا افزایش سن ازدواج، مجرد یا بیکاری لزوماً آسیب اجتماعی نیست، اما یک مسئله اجتماعی است. در مواردی، مددکار به زوج پیشنهاد می‌کند، طلاق بگیرد، چون یک راه نجات است. اما طلاق می‌تواند زمینه‌ساز گرفتاری‌های دیگر مثل فرار بچه‌ها از خانه، ناسازگاری اجتماعی، تکدی‌گری، توزیع مواد مخدر و سرقت باشد. در این مطالعه منظور از آسیب‌های اجتماعی گونه‌های مرتبط با آن یعنی فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است که در ذیل آنها آسیب‌هایی چون فقر، بیکاری، خشونت، مهاجرت، اعتیاد و مشکلات زنان مطرح می‌شود.

روش محتوای پیام‌ها به طور عینی و نظام‌دار بررسی می‌شود. تحلیل محتوا روشی مناسب برای پاسخ دادن به سؤال‌هایی درباره محتوای یک پیام است. ارل بی در این باره معتقد است: تحلیل محتوا شاخصی است که بوسیله آن می‌توان فرایندهایی را که به تولید پیام منجر شده و فرایندهایی را که پس از مصرف پیام اتفاق می‌افتد، ارزیابی کرد (بی، ۱۳۸۶، ص ۲۱۱). مقاله حاضر با استفاده از روش تحلیل محتوا، بازنمایی آسیب‌های اجتماعی را بعنوان محتوای سریال‌هایی که طی ده سال گذشته (۱۳۸۵ الی ۱۳۹۵) توسط شبکه سیلان تولید و پخش شده، مورد بررسی قرار داده است. واحد تحلیل و واحد ثبت، صحنه است. صحنه مکان فیلم‌برداری است. در یک صحنه به فضای حاکم بر آن، بازی بازیگر، دیالوگ‌ها و اتفاقاتی که در آن صورت می‌گیرد، پرداخته می‌شود. صحنه از یک یا چند پلان تشکیل می‌گردد که ممکن است داخلی یا خارجی و یا روز یا شب باشد. به عبارت دیگر کنشی بی‌وقفه در داستان فیلم که معمولاً در یک مکان خاص و طی یک محدوده زمانی مشخص روی می‌دهد. گاه صحنه در بیش از یک محل رخ می‌دهد مانند تعقیب که در مناطق مختلفی صورت می‌گیرد. صحنه می‌تواند شامل یک و یا چند نما باشد.

جامعه آماری، تمامی سریال‌هایی است که در طی سال‌های ۹۵-۱۳۸۵ توسط شبکه سیلان تولید و پخش شده است. این سریال‌ها عبارتند از ۱- گون‌چیخان (۷۴ صحنه) ۲- آجی‌نفس (۱۱۵ صحنه) ۳- خانه وکیل (۱۲۱ صحنه) ۴- سایه‌ای در تاریکی (۷۳ صحنه) ۵- آقای وکیل (۱۱۵ صحنه) ۶- درزی‌خانا (۸۸ صحنه) ۷- هتل قوجالار (۹۲ صحنه) ۸- بی‌زیم آپارتمان (۷۰ صحنه) ۹- ققنوس (۸۵ صحنه) ۱۰- یاغیش باغ‌ریندا (۴۸ صحنه) است. با توجه به اینکه سریال‌های فوق جمعاً ۲۶۶ قسمت هستند که نزدیک به ۵ هزار و ۳۲۰ صحنه وجود داشت که بخاطر بالا بودن میزان جامعه آماری از نمونه‌گیری استفاده شد. برای دسترسی به حجم نمونه با توجه به این که سریال‌های مختلف هر کدام قسمت‌های متفاوتی داشتند و از ۴۵ تا ۱۷ قسمت

هدف و سوالات

با توجه به این که هدف کلی را بررسی و مطالعه آسیب‌های اجتماعی بازنمایی شده در سریال‌های پخش شده شبکه سبلان در طی سالهای ۱۳۹۵-۱۳۸۵ تشکیل می‌دهد، بنابراین سوال اصلی مقاله میزان و نحوه بازنمایی آسیب‌های اجتماعی در سریال‌های شبکه سبلان طی ده سال اخیر می‌باشد و سوالات جزئی عبارتند از: ۱- کدام آسیب‌های اجتماعی در سریال‌های پخش شده از شبکه سبلان در طی ۹۵-۱۳۸۵ مطرح شده‌اند؟ ۲- دربرگیری و گروه‌های اجتماعی مرتبط با آسیب‌های اجتماعی کدام‌ها هستند؟ ۳- کدام الگوهای اصلاحی برای آسیب‌های اجتماعی مطرح شده‌اند؟ ۴- نحوه برخورد با آسیب‌های اجتماعی چگونه بازنمایی شده‌اند؟ ۵- عوامل موثر بر ایجاد آسیب‌های اجتماعی و مقصران آسیب‌های اجتماعی چگونه بازنمایی شده‌اند؟

یافته‌ها

در این قسمت به یافته‌های پژوهش اشاره و سپس به تحلیل آنها پرداخته می‌شود.

آسیب‌های اجتماعی مطرح شده

طی بررسی‌های انجام یافته (مومن مقدم، ۱۳۹۴، شفیع، ۱۳۹۵) آسیب‌های اجتماعی اولویت‌دار در استان اردبیل طی سال‌های ۸۷ تا ۹۵ را اغلب نزاع و درگیری، اعتیاد و خرید و فروش مواد مخدر، بیکاری، مزاحمت به نوامیس و خیانت‌های همسران، مشروبات الکلی و سرقت و دزدی تشکیل داده‌اند. در طی این سال‌ها سریال‌های تلویزیونی پخش شده به برخی آسیب‌های اولویت‌دار استان اردبیل پرداخته و به برخی دیگر از آنها نپرداخته‌اند. در سریال‌های مورد بررسی، در ۳۷۶ صحنه و ۴۲/۷ درصد هیچ یک از آسیب‌های اجتماعی بازنمایی نشده است. با اینحال آسیب اجتماعی "اختلافات خانوادگی" در ۵۶ مورد از صحنه‌ها و ۶/۳ درصد بیش از سایر آسیب‌ها بازنمایی شده است و "مشکلات زنان" و "توطئه، نیرنگ و حقه‌بازی" هر

کدام به ترتیب با ۵۵ مورد و ۶/۲ درصد و ۵۴ مورد، ۶/۱ درصد در مکان‌های بعدی قرار دارند. (جدول ۱)

درب‌گیری آسیب‌های اجتماعی بازنمایی شده

طبق نتایج بدست آمده، ۴۲/۷ درصد از صحنه‌ها فاقد دربرگیری آسیب‌های اجتماعی است و ۳۴/۸ درصد دیگر از صحنه‌هایی که آسیب‌های اجتماعی وجود دارد، دارای دربرگیری "عمومی" است؛ عمومی یعنی همه مردم جامعه را می‌تواند دربرگیرد. در ۱۴/۳ درصد از صحنه‌ها "خانواده" و در ۷ درصد دیگر "فرد" مقوله دربرگیری آسیب‌های اجتماعی را شکل داده است. (جدول ۲)

بازنمایی الگوی اصلاحی برای آسیب‌های اجتماعی

یکی از وظایف مهم رسانه‌ها نشان دادن مشکل یا آسیب و ارائه راه‌حل برای آن در جهت تعالی جامعه است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که در بیش از ۷۰ درصد صحنه‌ها الگویی اصلاحی برای رفع یا از بین بردن آسیب اجتماعی ارائه نشده است و در ۷/۵ درصد از صحنه‌ها می‌توان شاهد الگویی اصلاحی بنام "گفتگو و تعامل" برای حل آسیب و مساله بود. در جریان گذاشتن، همکاری کردن یا اطلاع دادن به "پلیس و نیروی انتظامی" الگوی دیگری است که در ۴/۳ درصد از صحنه ارائه شده است. (جدول ۳)

بازنمایی نحوه برخورد با آسیب‌های اجتماعی

نحوه برخورد با آسیب‌ها در کمتر از نیمی از صحنه‌ها برجسته شده‌اند و با آنکه ذهنیت برآن است که مقولاتی چون ارائه راه‌حل در اواخر سریال اتفاق می‌افتد اما نتایج نشان می‌دهد که با آن که در بیش از ۶۰ درصد از صحنه‌ها نحوه برخوردی با آسیب‌های اجتماعی وجود ندارد. اما در ۲۷/۹ درصد از صحنه‌ها "ارایه راه‌حل" بعنوان نحوه برخورد با آسیب‌های اجتماعی عنوان شده است. با توجه به این که در صحنه‌ها نحوه برخورد با آسیب مدنظر بود سعی براین بود تا در هر صحنه اگر در این زمینه موردی مطرح شده مورد توجه قرار گیرد که در بیش از یک چهارم

وقایع (آسیب‌های اجتماعی) بوسیله رسانه‌ها، جدا از مباحث اخلاقی و غیراخلاقی آن، سمت‌وسو و جهت‌گیری ایدئولوژیک دارد و در راستای تضعیف (یا از بین بردن) یا تثبیت و تحکیم قدرت و گفتمان ویژه‌ای پیش می‌رود (Hall, Jhally, 2007, p 32). براین اساس، درک ما از بازنمایی آسیب‌های اجتماعی در صداوسیما در وهله اول ادراکی است که توسط این رسانه ایجاد شده و در وهله دوم درک و فهم مذکور وابسته به گفتمان ویژه‌ای است که رسانه در خدمت آن قرار گرفته است.

اغلب اندیشمندان و کارشناسان حوزه جامعه و رسانه، به تاثیر رسانه‌ها در کنترل یا گسترش آسیب‌های اجتماعی تاکید کرده‌اند. از اینرو بدلیل گسترش تکنولوژی و نفوذ رسانه‌ها در زندگی مردم، توجه به نقش رسانه در حوزه آسیب‌های اجتماعی چشمگیر است. برخی از کارشناسان و فعالان حوزه رسانه معتقدند که رسانه ملی بعنوان فراگیرترین رسانه همگانی، همواره در راستای دستیابی به این هدف گام برداشته و با تولید آثار مختلف در حوزه‌های اجتماعی پرداخته است. آثاری که بسیاری از آنها حتی زمینه‌ساز بروز گفتمان‌ها و شکل‌گیری مباحث جدید در این حوزه‌ها شده است. اما برخی دیگر اعتقاد دارند که صداوسیما در رسالت خود موفق نبوده و دارای ضعف‌هایی در حوزه اطلاع‌رسانی و آموزش‌دهی می‌باشد. از جمله پتانسیل‌های صداوسیما در این مسیر، سریال‌های تلویزیونی است که می‌تواند در زمینه ارایه راهکار برای کاهش آسیب‌های اجتماعی موثر باشد. سریال‌ها با توجه به عامه‌پسند بودن و داشتن مخاطبان زیاد یکی از قالب‌هایی است که ظرفیت آموزش جامعه علیرغم سرگرم‌کنندگی آن دارد. پژوهش‌ها (شهاب، ۱۳۸۹؛ قاسمی، ۱۳۹۱؛ مومن‌مقدم، ۱۳۹۴) نشان می‌دهند نقش و اهمیت فیلم و سریال در فرایند اجتماعی شدن افراد جامعه انکارناپذیر بوده و فعالیت‌های عملی و آفرینشگری انسان‌ها با ساختارهای اجتماعی دارای ارتباط متقابل است. یکی از وظایف اصلی مجموعه‌سازی در تلویزیون فارغ از وجوه سرگرم‌کنندگی آن، بازنمایی واقعیت‌های اجتماعی و

صحنه‌ها راه‌حل برای کاهش یا از بین بردن آسیب مطرح شده است. "سرپوش گذاشتن و بی‌اعتنایی به آسیب" با ۴ درصد و "توجیه آسیب" نیز با ۳/۹ درصد در مکان‌های بعدی هستند. (جدول ۴)

بازنمایی عوامل موثر بر ایجاد آسیب‌های اجتماعی

در ۵۰/۶ درصد از صحنه‌ها عامل موثر بر ایجاد آسیب‌اجتماعی نشان داده نمی‌شود. در ۸/۹ درصد از صحنه‌ها "عدم کارایی خانواده" به عنوان عامل موثر، بازنمایی شده است و پس از آن، "فقر اقتصادی و کمبود امکانات" با ۵/۵ درصد بیش از سایر گزینه‌ها تکرار شده‌اند. "ثروت زیاد و سوءاستفاده از آن" و "بلندپروازی‌ها و ارضا نشدن نیازها" هر کدام به ترتیب با ۴/۱ و ۴ درصد در رتبه‌های بعدی قرار دارند. همچنین گزینه‌های "عدم آگاهی از آسیب" و "نظارت نادرست بر عملکردها" هر کدام به ترتیب با ۱/۶ و ۱/۴ درصد کمتر از بقیه بعنوان عاملان موثر بازنمایی شده‌اند. (جدول ۵)

بازنمایی عاملان آسیب‌های اجتماعی

در ۵۴/۸ درصد از صحنه‌های مورد بررسی از سریال‌های شبکه سیلان، هیچ‌گونه اشاره‌ای به عاملان آسیب‌های اجتماعی نشده است. اما در ۲۱/۹ درصد از صحنه‌ها "مردان" بعنوان عاملان آسیب‌های اجتماعی بازنمایی شده‌اند و "خانواده" از این حیث، ۱۴/۹ درصد را بخود اختصاص داده است. همچنین "دوستان و آشنایان" و "دولت" هر کدام به ترتیب با ۴/۱ و ۲/۴ درصد در رتبه‌های بعدی هستند. (جدول ۶)

بحث و نتیجه‌گیری

وجوه مهم و اساسی در بازنمایی واقعیت توسط رسانه‌ها، در این است که آنها هیچوقت وسیله‌ای خنثی و ابزار بی‌طرفانه در ارائه تصویر، مطلب و گفتمان آن بشمار نمی‌آیند. رسانه به زبان و معنا اتکا دارد و زبان و معنا هم در چارچوب‌های گفتمانی معمولاً با قدرت سروکار داشته و به آن متکی است. بنابراین بازنمایی حوادث و

که از دیدگاه روانشناختی عامل ناهنجاری بوده و باعث افزایش خشونت می‌شود. مساله دیگر که از مرزهای مساله‌دار شدن و آسیب‌بودن فراتر رفته و بحرانی اجتماعی را در پی خواهد داشت، مساله خیانت همسران است. شبکه‌های اجتماعی یکی از مهم‌ترین عوامل موثر بر آن می‌باشد و در بالا رفتن میزان طلاق نیز تاثیر مستقیمی داشته است. عدم حل این مسایل و عدم پرداخت رسانه‌ای یا پرداخت ضعیف به این مساله نمی‌تواند کمکی به حال جامعه باشد.

با وجود این که تمامی سریال‌های مورد بررسی با مضامین اجتماعی بوده اما نزدیک به نیمی از صحنه‌های مورد بررسی هیچ گونه اشاره‌ای به آسیب‌های اجتماعی نشده است و در صحنه‌هایی که آسیب‌ها مطرح شده‌اند، مواردی هستند که آسیب‌های اولویت‌دار جامعه محسوب نمی‌شوند یا سریال‌هایی هم که نسبت به آسیب‌های اولویت‌دار پرداخته‌اند سطحی بوده و نگاه عمیق جامعه‌شناختی و روانشناختی کمتر صورت گرفته است. آنچه پژوهش‌ها نشان می‌دهند، صداوسیما در پرداختن به آسیب‌های اجتماعی درست عمل نمی‌کند و با وجود آسیب‌های اجتماعی فراوان، اما به مسایلی کمتر حساس و دارای درجه اهمیت پایین می‌پردازد و این موارد هم با حرفه‌ای‌گری کمتری صورت می‌گیرد (شهاب، ۱۳۸۹). عدم اشاره یا نگاهی سطحی به مشکلات خانوادگی، مشکلات زنان، توطئه و نیرنگ، سرقت و خشونت، آسیب‌هایی جدی (مومن مقدم، ۱۳۹۴) هستند و در اردبیل نیز باعث خسارت‌های اجتماعی و فرهنگی می‌شوند اما پرداخت رسانه‌ای به این آسیب‌ها از عمق زیادی برخوردار نیست. در واقع نمی‌توان بازنمایی واقع‌گرایانه‌ای را در سریال‌ها مشاهده نمود. یعنی برشی از واقعیت اجتماعی در کادر دوربین قرار می‌گیرد اما چنان سطحی یا احساسی برخورد می‌شود که نمی‌توان امیدوار به اصلاح جامعه بود هر چند در این زمینه، نهادها و دستگاه‌های زیادی مرتبط هستند اما رسانه می‌تواند تاثیر بیشتری در این زمینه داشته باشد. باید واقعیات اجتماعی را نه بر اساس بازنمایی برساختی که بر اساس بازنمایی واقعی انجام

فرهنگی و بیان آسیب‌های مرتبط با این حوزه‌هاست. برنامه‌های نمایشی از ظرفیت بالایی برای انجام این رسالت و مأموریت رسانه‌ای برخوردار هستند. مجموعه‌های تلویزیونی به واسطه خلق موقعیت‌های دراماتیک و بهره‌گیری از عناصر بصری از حیث روانشناختی، دامنه و عمق، تاثیر بیشتری بر مخاطب دارند و می‌توانند به فرهنگ‌سازی و هنجارپذیری افکار عمومی کمک کنند.

یکی از موارد بسیار مهمی که در جامعه امروز مشهود است وجود آسیب‌ها و مشکلات اجتماعی است که وظیفه صداوسیما را بعنوان رسانه ملی سنگین‌تر کرده است. در این میان استان اردبیل بعنوان بخشی از ایران مستثنی از این مشکلات و آسیب‌ها نبوده و با آسیب‌های اجتماعی عدیده‌ای مواجه است. طبق آمارهای رسمی و غیررسمی طی ده سال اخیر، آسیب‌های اجتماعی هر سال افزایش قابل توجهی داشته است. آسیب‌هایی که طی ده سال گذشته در استان اردبیل بالاترین میزان را داشته‌اند بیکاری، نزاع و درگیری (خشونت)، دزدی و سرقت، طلاق، اعتیاد و مواد مخدر، مشروبات الکلی، حاشیه‌نشینی می‌باشند و مورد مهمی که اخیرا به این مشکلات افزوده شده، افزایش روابط نامشروع و خیانت همسران (مومن مقدم، ۱۳۹۴) است که وجود چنین آسیب‌هایی برای جامعه اردبیل می‌تواند ضربات و خسارات اجتماعی و فرهنگی جبران‌ناپذیری ایجاد کند. توجه به الگوی خطی مساله اجتماعی، سپس تبدیل آن به آسیب و نهایتا عدم‌حل آنها، باعث ایجاد بحران اجتماعی خواهد شد. برای مثال طلاق در استان اردبیل طی دو دهه قبل کمتر از ده درصد بوده اما طی سال‌های ۹۵-۱۳۸۵ روند پرشتابی داشته که در طی دو سال اخیر با ثبت ۲۸ درصد استان اردبیل را جزو پنج استان اول کشور قرار داده، نشان می‌دهد که این استان وارد مرحله آسیب شده و حتی در مرز بحران قرار دارد. مورد دیگر نزاع و درگیری و افزایش خشونت‌های فردی، خانوادگی است که در اردبیل نه تنها کاهش نیافته بلکه طی ده سال اخیر روندی روبه‌رشد داشته است. البته از مهم‌ترین علت‌های آن رشد بیکاری در استان و ثبت رکورد ۲۷ درصدی میزان بیکاری است

برساخت واقعیت، دوباره چیدن و گزینش جنبه‌هایی از واقعیت بیرونی است. در حالی که در بازنمایی واقعی، رسانه باید آینه‌وار به بازتاب و انعکاس واقعیات اجتماعی بپردازد و سپس با ارایه راه‌حل و اطلاع نسبت به مسایل و مشکلات آن جامعه، در تعالی آن گام‌های اساسی بردارد.

بازنمایی واقعیات با رویکرد واقعی و نشان دادن وضعیت موجود در جامعه و ارایه راه‌حل و راهبرد برای کاهش مسایل اجتماعی از یکطرف و استفاده از پتانسیل‌های نهادهای فرهنگی خصوصاً رسانه‌ها و در راس آنها صداوسیما می‌تواند در ایجاد جامعه‌ای با مشکلات کمتر یاری‌رسان باشد. افزایش آسیب‌های اجتماعی به ۲۹ آسیب مختلف باعث ایجاد وضعیت حاد برای جامعه می‌شود که این مساله در استان اردبیل نیز با توجه به شرایطی که پدید آمده در حادثه شدن جامعه اردبیل نقش بسزایی داشته است. این وضعیت باعث می‌شود تا نقش و کارکرد صداوسیما بخصوص شبکه استانی سیلان بعنوان تنها رسانه رسمی، بیشتر و حساستر باشد. با توجه به این که مخاطبان شبکه استانی اردبیل معمولاً بین ۶۵ تا ۷۰ درصد متغیر بوده که همین درصد بالا نشان می‌دهد در میان رسانه‌های گوناگون، شبکه سیلان دارای بیشترین و بهترین فرصت، جهت ارایه پیام‌های متنوع خود در قالب آموزش مخاطبان است. در این زمینه از جمله ساختارهای برنامه‌سازی که پرمخاطب بوده و می‌تواند در ارتباط با آسیب‌های اجتماعی مثرتر باشد، استفاده از قالب سریال است. تولید سریال با توجه به محبوب بودنش در میان مخاطبان می‌تواند برای جامعه موثر بوده و در کاهش آسیب‌های اجتماعی تاثیر فراوانی داشته باشد. اما تولید سریال نباید از سطحی بودن رنج ببرد و مسئولان و سیاست‌گذاران رسانه ملی باید با حساسیت بیشتر در بازنمایی واقعی مسایل اجتماعی تلاش کنند.

پیشنهادها و راهکارها

۱- ساخت و تولید سریال‌های متعدد با موضوعات گوناگون مرتبط با آسیب‌های اجتماعی و بررسی موضوعی و کالبدشکافی آن در طول سریال. ۲- پرداخت هنرمندانه و غیرمستقیم به آسیب‌هایی هم‌چون

داد. بررسی مواردی از یافته‌های تحقیق و مقایسه آن با جامعه، وضعیت موجود را بهتر نمایان می‌سازد. آسیب‌هایی چون طلاق، حاشیه‌نشینی، نزاع و درگیری در طبقات پایین بیشتر است و خیانت همسران اغلب در طبقات بالا و مرفه مشاهده شده است. در حالی که آسیب‌های اجتماعی بازنمایی شده اغلب در طبقات متوسط بازنمایی شده که با واقعیات جامعه اردبیل سازگاری کمتری دارد. از جمله مهم‌ترین تغییرات در میان گروه‌های سنی در اردبیل این است که آسیب‌های اجتماعی در میان نوجوانان اردبیل بشدت افزایش نشان می‌دهد بطوری که طی ده سال اخیر میزان جرائم در میان آنها ۴۰۰ درصد و میزان دستگیرشدگان ۱۱۸ درصد افزایش داشته است. این روند افزایش در طی دهه اخیر نسبت به دهه‌های قبل بیشتر بوده اما در سریال‌های مورد بررسی، نوجوانان و کودکان کمترین درصد بازنمایی را داشته‌اند. در اغلب صحنه‌ها مردان بعنوان افرادی که آسیب‌پذیر بوده یا با آسیب‌های اجتماعی مرتبط بوده‌اند، بازنمایی شده در حالی که در جامعه اردبیل مشکلات زنان و آسیب‌های مرتبط با زنان طی سال‌های اخیر رشد داشته است و از طرفی در سریال‌ها مشکلات زنان برجسته شده که از این نظر بازنمایی واقعی در سریال‌ها بوقوع پیوسته اما بازنمایی جنسیت شکلی واقعی بخود نگرفته‌اند.

عدم کارایی خانواده و فقر اقتصادی از جمله عوامل موثر بر ایجاد آسیب‌های اجتماعی بازنمایی شده که با وجود درصدهای کمتر اما واقعیتی است که در سریال‌ها نمود واقعی پیدا کرده است. در واقع از جمله مسایل مهمی که باعث ایجاد آسیب‌ها در جامعه اردبیل شده، عدم سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی و آمار بالای بیکاری است و از طرف دیگر خانواده‌ها نیز با نگاه سنتی نسبت به وضعیت نیمه مدرن امروز، با پارادوکس تربیتی مواجه هستند که باعث شده تا آسیب‌ها رشد روزافزون داشته باشد. این مساله در سریال‌های مورد بررسی، براساس بازنمایی واقعیات شکل گرفته است. در واقع در بازنمایی برساختی، هدف، ارایه تصویری ذهنی از واقعیت است که گرچه به طور کلی بی‌ارتباط با واقعیت بیرونی نیست، اما تصویری گزینشی از واقعیت است. به معنای دیگر،

خلاقیت‌ها بسیار موثر باشد. ۱۱- با توجه به گسترش شبکه‌های ماهواره‌ای و شبکه‌های مجازی، صداوسیما از ملاحظه‌کاری، محافظه‌کاری و خاص‌گرایی پرهیز کرده و واقعیات اجتماعی و مسایل و مشکلات آن را در جهت اصلاح جامعه و کاهش آسیب‌ها با تولید سریال بنمایش بگذارد. ۱۲- از مهمترین مشکلاتی که عوامل سریال‌ساز در استان اردبیل با آن مواجه هستند، اعتراض و جلوگیری مسئولان استانی از بنمایش گذاشتن مسایل اجتماعی استان است (به نقل از مدیران و تهیه‌کنندگان سریال در استان اردبیل). در واقع مسئولان استان بعلت عدم سواد رسانه‌ای، دارای تفکرات اشتباه و غیرعلمی در این زمینه هستند. پیشنهاد می‌شود مسئولان صداوسیما با اجازه و مجوز رسمی از مسئولان بالای نظام، برچنین موانعی غلبه کرده و راه تولید سریال‌ها با موانع کمتر را بگشایند.

خیانت همسران، مشروبات الکلی، روسپی‌گری و... ۳- تغییر در سیاست‌های سازمان صداوسیما در موضوعاتی چون خشونت، مسایل جنسی و... با در نظر گرفتن اصول اسلامی و با مجوز گرفتن از علما و مسئولان نظام. ۴- برجسته‌کردن تاثیرات اجتماعی سریال‌ها از جنبه آسیب‌های اجتماعی که اغلب با رویکردی فردگرایانه بازنمایی شده‌اند. ۵- تاکید بر پژوهش‌های اصولی و صحیح درباره موضوعات برای تولید سریال. ۶- همکاری با امور اجتماعی استانداری، بهزیستی، پزشکی قانونی و نیروی انتظامی در جهت شناسایی آسیب‌های اولویت‌دار برای تولید سریال. ۷- ساخت سریال‌های طولانی قسمت هم از جنبه تاثیرگذاری و جذب مخاطبان هم در بحث کاهش هزینه‌های مالی و مبارزه با سریال‌های ماهواره‌ای. ۱۰- پرهیز از حاکم شدن نگاه‌های سیاسی و ایدئولوژیک در سریال‌ها می‌تواند جلوی خودسانسوری را گرفته و در بروز

جدول ۱ - توزیع فراوانی آسیب‌های اجتماعی مطرح شده برحسب صحنه

ردیف	آسیب‌های اجتماعی	فراوانی	درصد
۱	وجود ندارد	۳۷۶	۴۲/۷
۲	اختلافات خانوادگی	۵۶	۶/۳
۳	مشکلات زنان	۵۵	۶/۲
۴	توطئه، نیرنگ و حقه‌بازی	۵۴	۶/۱
۵	دزدی و سرقت	۵۲	۵/۹
۶	خشونت	۴۷	۵/۳
۷	رفتارهای نامناسب	۳۶	۴/۱
۸	سایر (مهاجرت ۸ مورد، ۰/۹ درصد) و فقر، بی‌اعتمادی، بحران هویت و اخلال در نظم عمومی)	۳۶	۴/۱
۹	اعتیاد	۳۰	۳/۴
۱۰	دروغگویی	۲۹	۳/۳
۱۱	نزول و ربا	۱۹	۲/۲
۱۲	بیکاری	۱۸	۲
۱۳	تهمت و غیبت	۱۷	۱/۹
۱۴	طلاق	۱۴	۱/۶
۱۵	خرید و فروش مواد مخدر	۱۴	۱/۶
۱۶	مشکلات موجود در ادارات	۱۲	۱/۲
۱۷	قاچاق کالا	۹	۱
	جمع	۸۸۱	۱۰۰

جدول ۲ - توزیع فراوانی دربرگیری آسیب‌های اجتماعی بازنمایی شده برحسب صحنه

درصد	فراوانی	دربرگیری	ردیف
۴۲/۷	۳۷۶	وجود ندارد	۱
۳۴/۸	۳۰۷	عمومی	۲
۱۴/۳	۱۲۶	خانوادگی	۳
۷	۶۲	فردی	۴
۰/۸	۷	گروهی	۵
۱۰۰	۸۸۱	جمع	

جدول ۳ - توزیع فراوانی بازنمایی الگوی اصلاحی برای آسیب‌های اجتماعی برحسب صحنه

درصد	فراوانی	الگوی اصلاحی	ردیف
۷۰/۴	۶۲۰	وجود ندارد	۱
۷/۵	۶۶	گفتگو و تعامل	۲
۴/۳	۳۸	پلیس و نیروی انتظامی	۳
۳/۶	۳۲	مراجعه به وکیل یا مشاوره با آن	۴
۳	۲۶	جریمه و تنبیه	۵
۱/۶	۱۴	حل مخفیانه	۶
۱/۱	۱۰	همکاری با مامورین قانون	۷
۱/۱	۱۰	مراجعه به مراکز چون ترک اعتیاد و ...	۸
۰/۹	۸	صبر و تحمل و سکوت کردن	۹
۱۰۰	۸۸۱	جمع	

جدول ۴ - توزیع فراوانی بازنمایی نحوه برخورد با آسیب‌های اجتماعی برحسب صحنه

درصد	فراوانی	نحوه برخورد	ردیف
۶۱/۶	۵۴۳	وجود ندارد	۱
۲۷/۹	۲۴۶	ارایه راه حل	۲
۴	۳۵	سرپوش گذاشتن و بی‌اعتنایی	۳
۳/۹	۳۴	توجیه آسیب	۴
۲/۶	۲۳	انکار آسیب	۵
۱۰۰	۸۸۱	جمع	

جدول ۵ - توزیع فراوانی بازنمایی عوامل موثر بر ایجاد آسیب‌های اجتماعی برحسب صحنه

ردیف	عوامل موثر	فراوانی	درصد
۱	عنوان نشده است	۴۴۶	۵۰/۶
۲	عدم کارایی خانواده	۷۸	۸/۹
۳	فقر اقتصادی و کمبود امکانات	۴۹	۵/۵
۴	ثروت زیاد و سواستفاده از آن	۳۶	۴/۱
۵	بلندپروازی‌ها و ارضا نشدن نیازها	۳۵	۴
۶	تضعیف پیوندهای اجتماعی با دیگران	۳۴	۳/۹
۷	مشکل و فقر فرهنگی	۳۴	۳/۹
۸	همنشینی و تعامل با افراد ناباب	۳۳	۳/۷
۹	طعم، حرص و آز	۳۱	۳/۵
۱۰	نظام طبقات اجتماعی	۲۵	۲/۸
۱۱	تبعیض علیه زنان	۱۸	۲
۱۲	عدم انطباق فرد با تغییرات جامعه	۱۴	۱/۶
۱۳	نقض قانون	۱۴	۱/۶
۱۴	عدم آگاهی از آسیب	۱۴	۱/۶
۱۵	نظارت نادرست به عملکردها	۱۲	۱/۴
	جمع	۸۸۱	۱۰۰

جدول ۶ - توزیع فراوانی بازنمایی عاملان آسیب‌های اجتماعی برحسب صحنه

ردیف	عاملان	فراوانی	درصد
۱	عنوان نشده است	۴۸۳	۵۴/۸
۲	مردان	۱۹۳	۲۱/۹
۳	خانواده	۱۳۱	۱۴/۹
۴	دوستان و آشنایان	۳۶	۴/۱
۵	دولت	۲۱	۲/۴
۶	زنان	۱۵	۱/۷
۷	بزشکان	۲	۰/۲
	جمع	۸۸۱	۱۰۰

فهرست منابع

نیرومند، لیلا (۱۳۹۱). میزان تاثیرگذاری تبلیغات تجاری تلویزیون بر مصرف‌گرایی، مجله مطالعات رسانه‌ای، سال هفتم، ش ۱۶، بهار

Flick, Uwe (2005). *An Introduction to Qualitative Research*, Second Edition, London: Sage

Hall, S. & Jhally, S. (2007), *Representation & the Media*, Northampton, MA: Media Education Foundation

Hall, Stuart (1997). *The Work of Representation, In Cultural Representation and Signifying Practice*, London: Sage

Jarvie, Ian Charles (1998), *Towards a Sociology of the Cinema*, London: Reprinted by Routledge

Rojek, Chris (2007). *Cultural Studies*, Polity Press

Watson, James and Hill, Anne (2006). *Dictionary of Media and Communication Studies*, 7th Edition, Hodder Arnold Publication.

<http://www.bartarinha.ir/fa/print/309960>

<https://www.unodc.org/islamicrepublicofiran/fa>

<http://www.anthropology.ir/article/574.html>

آذربخش، علی محمد (۱۳۹۲). درآمدی بر نقش رسانه‌ها در جریان‌سازی، قم: مرکز پژوهش‌های اسلامی

امجدیان، حسین (۱۳۹۵). نقش رسانه‌ها در پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی و امنیت روانی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات

استریناتی، دومینیک (۱۳۸۴). مقدمه‌ای بر نظریه‌های فرهنگ عامه، ترجمه ثریا پاک‌نظر، چاپ دوم، تهران: گام‌نو

بی، ارل (۱۳۸۶). روشهای تحقیق در علوم اجتماعی. ترجمه رضا فاضل، چاپ دوم، تهران: انتشارات سمت

پورسیف، علیرضا (۱۳۹۵). نخبه‌کشی از نوع تلویزیون، ویژه‌نامه مجله تبار، به نقل از سایت برترین‌ها

دفتر برنامه کنترل مواد مخدر سازمان ملل متحد خوشفر، غلامرضا (۱۳۸۷). تأثیر وسایل ارتباط جمعی بر اخلاق اجتماعی نوجوانان، دانشکده علوم انسانی و اقتصادی دانشگاه مازندران

شفیعی، شفیع (۱۳۹۵). روند آسیب‌های اجتماعی در استان اردبیل، اداره کل امور اجتماعی استانداری اردبیل

شهاب، فوزیه (۱۳۸۹). نقش وسایل ارتباط جمعی در پیشگیری، بروز و کنترل آسیب‌های اجتماعی، تهران: صداوسیما، مرکز پژوهش

فکوهی، ناصر (۱۳۹۵). چرا سنت؟ چرا مدرنیته؟ به نقل از سایت انسان‌شناسی و فرهنگ

فرانکفورد، چاوا، نجمیاس، دیوید (۱۳۹۰). روش‌های پژوهش در علوم اجتماعی، مترجم فاضل لاریجانی، رضا فاضلی، تهران: سروش

قاسمی، محمدصادق (۱۳۹۱). بازنمایی آسیب‌های اجتماعی در آثار سینمایی رسول ملاقلی‌پور، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی

کازنو، ژان (۱۳۸۷). جامعه‌شناسی وسایل ارتباط جمعی، ترجمه باقر ساروخانی، منوچهر محسنی، تهران: اطلاعات

مومن‌مقدم، رباب (۱۳۹۴). شناسایی و بررسی اولویت‌های آسیب‌های اجتماعی در شهرهای استان اردبیل و راهکارهای رسانه‌ای کنترل، پیشگیری و مقابله با آن از دیدگاه صاحب‌نظران، واحد پژوهش مرکز اردبیل

Representation of Social Damages in TV Series (Content Analysis of Ardabil Sabalan Channel Series on 2006-2016)

Mohammadbagher Sepehri

Abstract

This paper aims to study social damages represented in Sabalan TV series during the process of ten years (2006-2016) have been completed. Basis of the work is based on the trend study and with content analysis which has followed by a known issue (social damages) in an identified format from media structure (TV series). Series accordingly considered that as a mirror reflex realities of Ardabil society or is the part of reality that construct life of people with images that is not true. Family dis function is the major cause of injury presented. The most important research findings determine the type of media representation in Sabalan channel. The results show that Sabalan channel in representation of social damages in some scenes, the representation are the real, including women's issues, family problems, violence, the provision of suitable breeding, increasing social damages, emphasizing the interaction and dialogue and in some other scenes, a kind of constructive and hyper reality are dominant. Constructive representation of men's vulnerability and the persistence of women in this regard, the middle class vulnerability, while the lower classes are more vulnerable than other classes, are among the most important issues to be mentioned.

Keywords: Representation, Constructive, Social damages, TV series, Sabalan Channel.